

Priartinės Vakarų ir sujungęs disciplinas: išeivijos liūtą Liūtą Mockūną prisimenant

Rugsėjo 30 d. išeivijos lietuviui Liūtui Mockūnui būtų suėję 90 metų. Ta proga šio lietuvių išeivio veikla buvo prisiminta VDU Pasaulio lietuvių universiteto organizuotoje atminimo popietėje L. ir F. Mockūnų erdvėje Vilniuje. Prisiminimais dalijosi su L. Mockūnu artimai bendravę Egidijus Aleksandravičius, Vytautas Žalys, Vytautas Adomaitis bei Skirma ir Ramūnas Kondratai.

VDU Pasaulio lietuvių universiteto komanda

Jau nuo jaunumės, dar gyvendamas DP stovykloje, L. Mockūnas pasižymėjo kaip maištinga siela, nejaučianti nevisavertiškumo, laužanti taisykles net ir „maištininkų laive“ – Santaros-Šviesos organizacijos aplinkoje, atsigręžusi „veidu į Lietuvą“, kai dalis tuometinės išeivijos ragino nuo okupantų valdomos gimtinės nusisukti.

1959 m. L. Mockūnas baigė Drexelio technologijos universitetą Filadelfijoje, tačiau labai greitai suprato, kad labiau nei inžinerija jį traukia humanitariniai mokslai. 1959–1986 m. Čikagoje jis dirbo inžinieriumi konsultantu, akmens anglių transporto specialistu jėginių projektavimo firmose, o vakarais Čikagos universitete studijavo literatūrą. 1959 m. persikėlęs į Čikagą, Mockūnas kartu su žmona Francoise Puzyna Mockūnas (Pranute) apsigyveno lietuvių rajone Marketo parke (*Marquette Park*), įsitraukė į lietuvišką veiklą, pradėjo bendradarbiauti

išeivijos periodinėje spaudoje – „Margutyje“, „Metmenyse“, „Akiračiuose“, kur rašė straipsnius ir recenzijas; išleido knygą apie Joną Deksnį „Pavargęs herojus: Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje“.

Renginio akimirka | nuotr. autorius Jonas Petronis

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: Liūto Mockūno prisiminimo popietės tema tartum jau buvo pradėta prieš tai VDU Lietuvių išeivijos institute vykusioje konferencijoje „Maištininkai maištininkų laive“. Šiandien prisiminimus reikėtų pratęsti klausiant Skirmą ir Ramūną Kondratus – kaip jūs matėte Liūtą, kai susitikote prieš 1960-uosius? Kiti čia sėdintieji jau yra tartum iš tos epochos, kada abudu Mockūnai pradeda veikti kaip mecenatai ir tuos iš sovietų narvo ištrūkusius jie švelniomis rankomis bando globoti ir ugdyti.

Skirma KONDRATIENĖ: Santaros-Šviesos skyrius Bostone veikė atskirai nuo Čikagos, čikagiškių mes beveik nepažinojom, nevažinėdavom vieni pas kitus, tiesiog Santaros stovyklose susitikdavome Tabor Farmoje, tai Liūtą Mockūną pažinojom tik iš tų stovyklų. Ir iš „Akiračių“, iš to, ką jis rašė. Mes su juo gana vėlai susipažinome – maždaug 1968–1969 metais. Man Liūtas pasirodė įdomus žmogus ir, nors nesiskyrė nuo kitų santariečių, buvo unikali asmenybė.

Ramūnas KONDRATAS: Mane į Santaros-Šviesos veiklą įtraukė Vytautas Kavolis ir parodė, kad lietuviai gali mąstyti tiek sociologijoje, tiek filosofijoje lietuviškai, ne tik angliškai. Aš daugiau bendravau su Kavoliu, o Liūtą pažinojau iš dalyvavimo diskusijose ir iš „Akiračių“. Vėliau perskaičiau jo knygą.

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: Liūtas priklausė santariečių intelektualų kartai, išties galėjusiai lietuviškai gvildinti egzistencines, politikos arba mokslo temas, kurios tik angliškai geruose universitetuose galėjo būti išgirstos. Šitaip liudijo Judita Sedaitis, maniusi, kad visas lietuviškumas, susijęs su tėvais, yra getinis, tartum kitas pasaulis. Būdama studente ji vasarą dirbo „Gintare“ padavėja, kur nugirdo lietuviškai klegančią kompaniją. Tai, ką jie kalbėjo, ką aiškinosi ir suvokė, Judita tik savo universiteto profesorių kalbose buvo pajutusi – tą mintį, tą gylį. Tas jų klegėjimas ją atvedė prie Santaros-Šviesos lietuviškumo ir leido suprasti, kad lietuviškai galima gvildinti visas pasaulį, vakarų žmogų jaudinančias temas, kad lietuviškumas šitam vakarų žmogaus iššūkiui nė kiek neprieštarauja ir nebūtinai yra tik archaika, etnografija.

Skirma KONDRATIENĖ: Algis Mickūnas yra tą patį liudijęs – kad dėl to jis jau beveik visai su lietuviais buvo nutraukęs ryšius.

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: Mickūnas ir Mockūnas netyčia susitiko Čikagoje, Liūtas sakė, kad Mickūnas kalbėjo angliškai, radikaliu Teksaso dialektu, lietuviškai beveik nebepašnekėjo, tada Liūtas nusprendė traukti jį iš tos būsenos, nukreipė pas Kavolį, pradėjo megztis tie saitai. Noriu užčiuopti dar vieną jūsų prisiminimų sluoksnį – abudu vis tiek buvot suinteresuoti pajusti, kas darosi už geležinės uždangos. Kiek Liūto Mockūno ir kitų Santaros-Šviesos žmonių interesus kaip nors „veidu į Lietuvą“ atsisukti, bendrauti, organizuoti ekskursijas, knygas vežti, kiek šita veiklos linija jums buvo žinoma?

Ramūnas KONDRATAS: Mes pritarėm, ir nors mano pagrindinis tikslas buvo rinkti medžiagą savo disertacijai, slapta vežiau „Metmenu“ ir kitų leidinių į Lietuvą, kaip ir kiti. Visi norėjome, kad kuo daugiau žinių patektų į Lietuvą, todėl turėjome būti knygnešiais. Kai saugumas klausinėdavo, tai manęs klausdavo daugiausia apie santariečius. O aš atsakydavau tik teigiamai – kad nori bendrauti su Lietuva, gerbia lietuvių istoriją, bet nepripažįsta komunistinės valdžios.

Vytautas ŽALYS: Apie tą knygnešystę, kurią jūs paminėjote – atsimenu, kaip Liūtas dalijosi tos knygnešystės paslaptim. Aš tada neturėjau tokios patirties ir tai

mane pritrenkė, ir liko visam gyvenimui tas prisiminimas, kaip jis veždavo knygas ir žurnalus į Lietuvą. Oro uoste vykdavo bagažo patikrinimas, o jie skraidydavo per Maskvą. Liūtas man pasakojo, kad viršuje uždėdavo pornografinių žurnalų, muitininkai atidarydavo lagaminą, pasiimdavo tuos žurnalus ir daugiau jau jiems būdavo nebeįdomu.

Vytautas Žalys, Egidijus Aleksandravičius, Vytautas Adomaitis | nuotr. autorius Jonas Petronis

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: Vytai, ar galima tavęs paklausti – kadangi buvai Mockūnų svečias per tą lūžio laiką, kai narvai prasivėrė, – ką tau reiškė pažintis su Mockūnu?

Vytautas ŽALYS: Susipažinom 1989 m., kai mudu su Gediminu Rudžiu buvome pakviesti į pirmą Čikagoje vykusį mokslo ir kūrybos simpoziumą. Bent jau aš iki tol nebuvo niekur išvykęs, tik stažuotis į Lenkiją antrame kurse. Tai galite įsivaizduoti, kokią išpūdį tų laikų sovietinės Lietuvos gyventojui padarė Amerika. Atsimenu, kaip nusileidome JFK oro uoste sovietiniu lėktuvu, kuris neva buvo sovietų pasididžiavimas, o šalia stovinčiam Boeingui siekėme iki pusės. Visi paširpome nuo Niujorko, Amerikos dydžio.

Ir kai mes su Gediminu atvykome į simpoziumą, mus apgyvendino pas Mockūnus. Iki tol aš jų nepažinojau ir nieko apie juos nežinojau. Man asmeniškai Liūtas atrodė išskirtinis, simpatizavau jam, klausiaus tos pačios muzikos kaip hipiai, bet buvau sportininkas, man reikėjo treniruotis, tad hipiu būti negalėjau. Ir kai pamačiau Liūtą Mockūną, pamačiau ne hipį, o neįtikėtinai laisvą žmogų. Bendravimas su juo buvo neįtikėtinas nuo pirmos akimirkos. Tokiam sovietikui kaip aš atvažiavimas į Čikagą ir bendravimas su tokiu kaip Mockūnas, galit įsivaizduot, kokią išpūdį paliko! O nuostaba, susižavėjimas peraugo į artimus santykius. Liūtas buvo nepaprastai įdomus draugas.

Man buvo svarbi ir Liūto aplinka, kuri daug davė: Tomas Remeikis, Zenonas Rekašius, kiti profesoriai. Kai Alfred'as Erich'as Senn'as mane pakvietė atvykti į Viskonsiną, susisiečiau su Liūtu ir jis pasiūlė atvažiuoti pora savaitių anksčiau. Tada pamačiau jo aplinką.

Naktiniai pokalbiai su juo man buvo kaip naujo pasaulio atradimas. Mockūnams buvo įdomu kalbėti apie Lietuvos istoriją, aktualijas, o man buvo įdomu sužinoti apie Vakarų pasaulį, kurį norėjosi pažinti. Tuo metu sovietinėje šalyje nedaug buvo šaltinių – kai kurios knygos, roko muzika... Liūtas man daug papasakojo: apie rasių santykius, kartu su Sauliumi Sužiedėliu – daugiau apie holokaustą, lietuvių ir žydų santykius. Liūtas man buvo visiškai naujas žmogus, kurio man labai reikėjo, visai kito mąstymo, kuris pakeitė ir mano mąstymą.

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: „Akiračiai“ vieni pirmųjų pradėjo kelti šiuos klausimus. Visiems, išvykusiems iš sovietinio narvo, pasaulis kitaip atsivėrė, tad ar nebus taip, kad Liūtas buvo gerai pasiruošęs susitikti tuos žmones? Jis juos matė, stebėjo ir šiek tiek jau žinojo, ką reiškia tas sovietinis, prispaustas ir chameleoniškas lietuvis. Dar pridurčiau ir Pranės Mockūnienės patirtį. Liūtas nematė sovietų, išskyrus jų siautėjimą 1940 m.. Bet Pranė 8 metus praleido konclageryje, buvo pagyvenusi ir sovietiniame Kaune. Sulaukė iš lagerio tėvo – Tadas Puzyna gan greitai mirė – ir tada bandė kurtis kooperatyviniame butelyje Vilijampolėje, bet nepametė ir vilties susisiekti su motina per prancūzų ambasadą bei gauti galimybę išvažiuoti pas ją į Prancūziją. Per Pranę Liūtas galėjo turėti labai daug mūsų kasdieninės buities, mūsų gyvenimo niuansų, kurių paprastai gyvenantieji už geležinės uždangos nemato.

Aš prisimenu savo gyvenimą Mockūnų bute, kur per kokius 4 semestrus skirtingais metais ten praleidau arti pusantrų metų. Jie juto, kokie mes būsim, jie

nuspėjo, koks bus tas vaizdinys, ko mes būsim prisigalvoję. Tada turėjau kažkokį egzistencinį traumuojantį jausmą, kad sovietų priespaudoj kažkas tiesiog nudaigojo tikrąjį mūsų gyvenimą ir kad anapus geležinės uždangos, pro kurią prasisunkdavo tik vienas kitas akordas ar vienas kitas filmas, ar viena kita knyga, yra tikrasis gyvenimas. O kada peržengi tą liniją, reikia tarsi iš naujo gyvenimą pradėti gyventi. Po 90-ųjų vis sekėsi būti tarp tokių žmonių, kurie juto, ko mums gali prireikti, ir jie davė tai, ko mums reikėjo. Vytai, tu priklausai truputėlį jaunesnei kartai, tai turbūt jau nepatyrei tokių traumuojančių sąlyčių su sovietais, galėjai išvažiuoti studijuoti į Kaliforniją, paskui Čikagos universitetą. Kaip tau jautėsi Mockūnų gebėjimas kalbėti su skirtingų kartų žmonėmis iš Lietuvos?

Vytautas ADOMAITIS: Jie priartino prie mūsų Vakarų, pritarsiu. Daugiausia Liūtas, taip pat Romas ir Audra Misiūnai, kurie lankydavosi mano tėvų namuose. Jie visą laiką sėdėdavo su mano tėvais prie stalo, o aš smalsaudavau ir užduodavau visokių klausimų apie Ameriką. Ir per tuos žmones Amerika taip priartėjo, kad aš supratau, jog ten galima išvažiuoti, ten galima mokytis, nėra kažkokios sienos, kuri tave atitveria nuo to pasaulio. Tuo tarpu mano klasiokai neturėjo sąlyčio su išeiviais ir Vakarų pasauliu, neturėjo to suvokimo, o man buvo natūralu sakyti (apie 90-uosius, tada baigiau vidurinę mokyklą), kad tie mokslai JAV prieinami, nors ir brangiai kainuoja, kad tas pasaulis nėra atitvertas spygliuotom tvorom, kad jis yra suprantamas ir kad į jį gali ateiti. Kai aš taip kalbėdavau su savo bendraamžiais, jie sakydavo, jog man „stogas nuvažiavo“, jie turėjo visai kitą įsivaizdavimą toje uždaroje visuomenėje, o man ta visuomenė jau buvo atsivėrus dėka Liūto, Misiūnų, Štromo – lietuviškos diasporos. Socializacija bendraujant su Vakarais man įvyko prie tėvų namų stalo.

Atvykęs į Ameriką, aš įstojau į koledžą: laisvų diskusijų aplinka, laisvųjų menų, visi klausimai atviri, apie viską galima diskutuoti, su viskuo galima nesutikti. Ir tada aš atvažiavau pas Mockūnus, kur irgi yra ta pati terpė – viskas atvira, nėra jokių iškaltų dogmų. Bet vis susidurdavau ir su kita išeivijos puse, kuri laikėsi „VLIK'inės“ tradicijos, kad reikia nebendrauti su okupuota Lietuva, nes esą JAV vyriausybė atšauks nepripažinimo politiką ir uždarys ambasadą, baigsis visos nepriklausomybės aspiracijos.

Renginio dalyviai | nuotr. autorius Jonas Petronis

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: Norėčiau sutelkti dėmesį į Liūto Mockūno tapatybę. Liūto įprotis buvo, juokiantis tuo savo griausmingu juoku, į nieką per daug rimtai nežiūrėti, nesureikšminti. Liūtui rūpėjo jo paties išsilavinimas ir jo paties tapatybė. Jis džiaugėsi Amerikos koledžų liberalumu. Nors studijavo inžineriją, studijų metu buvo ir meno, ir humanistikos dalykų, kurių Lietuvoje neturėjom, nes buvo specializuota. Kaip laisvas klausytojas Čikagos universitete jis klausėsi geriausių literatūros profesorių, eidamas link savo humanistikos ir literatūros supratimo. Pagal tai, kokios knygos buvo Liūto bibliotekoje, ką jis skaitė, kuo galėjo operuoti – jis yra ir istorikas, ir literatūros kritikas, ir kuo puikiausias žurnalistas bei inžinierius. Ir tai viena kitam neprieštaravo.

Man Liūtas yra sakęs, kad šiandieniniam žmogui, ypač tokiam posovietiniam, išnirusiam iš tokio specializuoto ugdymo spąstų, jokių specializacijų universitete, bakalauro studijose neturi būti. Tikras universitetas turi būti laisvos minties židiny, kur skaitomi tekstai, ginčijamasi, individualizuojama. Liūtas manė, kad toks modelis geriausiai atlieptų išsivaduojančių žmonių poreikius ir iššūkius, su kuriais susiduriama. Kiek tokia Liūto charakteristika atpažįstama kaip amerikietiškos inteligentijos bendrinis bruožas?

Skirma KONDRATIENĖ: Aš manau, kad mes priėmėm kaip duotybę, kad šitaip studijuojama. Net nežinojau, jog Lietuvoje studijuojama kitaip, maniau, kad visi universitetai pasaulyje taip daro. Harvarde buvo privaloma ne tik humanitariką, bet ir gamtos mokslus pastudijuoti, biologiją, antropologiją, psichologiją. Man tai atrodė natūralu. Santaros-Šviesos stovyklos, kurios vyko Tabor Farmoje, skiriasi nuo tų, kurios vyksta Alantoje, nes kiekvienas studentas nesibodėjo kritikuoti ne savo srities profesorių, jeigu matė kokią logikos klaidą. Lietuvoje nedrįstama, nepagarbu, nemandagu, o JAV laisvės daugiau, profesorius turi įrodyti savo vertę.

Vytautas ADOMAITIS: Aš galiu papasakoti apie Liūto biblioteką. Ten labai aiškiai matėsi interesų pokytis – nuo literatūros iki istorijos. Ten buvo lentynos, visos sienos apstatytos jomis, kadangi nebetilpo knygos, jis jas krovė ne tik vertikaliai, bet ir horizontaliai. Kai aš jau atvažiauvau 1992 m., prancūzų literatūros modernas buvo sukrautas į viršų, ant lentynų, o knygos istorijos tema buvo pačiose lentynose. Savo literatūrinių interesų laikotarpį jis buvo delegavęs tarsi toliau į viršų. Kada tai įvyksta sunku pasakyti, nesu to konkretaus pokyčio liudininkas, bet man atrodo, kad pažintys su bičiuliais buvo esminis dalykas – Senn’u, Eidintu, jumis...

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: Galėčiau liudyti vieną dalyką, kada man gyvenant pas Mockūnus, kaip ir visi kiti, jų globą jutau labai jaukiai, labai šiltai, iš manęs neimdavo pinigų, tad aš norėdavau kuo nors padėti. Liūtas kaip tik pradėjo tuo metu išibėgėti su savo „Pavargusio herojaus“ darbais. Tada jis paklausė patarimo, kokiam istorikui būtų galima perduoti tą surinktą medžiagą, o aš jam pasakiau: „Liūtai, iš to, ką aš suprantu apie istorijos rašymą, tu pats turi rašyti, nes niekas kitas nebus taip gerai įvaldęs atskiro žmogaus psichologinio atpažinimo ir gebėjimo tos dramos perpasakoti, kaip tu pats.“ Mes pažįstam savo akademinę istorikų mokyklą, gal mes faktus ir gerai išmanom, ir prisirankioję jų esame, bet faktų reikšmių ir žmogiškosios dramos fabulos nesugebėtume sukurti. Dėl to iki dabar neturime gerų biografijų žanro, kadangi mūsų istorikams pats žmogus yra didžioji misterija.

Vytautas ADOMAITIS: Be jokios abejonės, konstruojant pavargusio herojaus portretą literatūriniai interesai labai pravertė. Klausimas, ar jam pravertė inžinerinis išsilavinimas? Ar nebus taip, kad susidomėjimas istorija, pasižyminčia tokiu žmogišku egzistencialisto įrėminimu, koks yra „Pavargęs herojus“, kilo, viena vertus, literatui, kita vertus empiriškam inžinieriui, kuris studijuodamas istorinę medžiagą sugeba rekonstruoti praeitį?

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: Taip, be abejonės, tai yra neišpasakytai originalu, iki dabar taip rašančių nelabai turim.

Vytautas ŽALYS: Aš niekada nepamiršiu, kaip vieną kartą, kada Maskvoj buvo pučas, skubiai vežiau Liūtą į oro uostą Rygoje. Buvo 1991 m. rugpjūtis, aš tada turėjau žiguliuką, kuriuo labai didžiavausi. Atvažiuoju į sutartą vietą, žiūriu – Liūtas stovi su didžiuliu paku, pasirodo, ten slidės. Kaip rugpjūčio mėnesį ten slidės atsirado, aš nežinau, bet kur įdomumas – prasidėjo pučas, keliuose buvo tikrinami dokumentai, įtampos dienos, tas slides susidėjom, gan sėkmingai pervažiavom per visą Lietuvą ir per Latviją ir kai aš jau paleidau Liūtą Rygos oro uoste, grįžtant mane stabdė kokius 5 ar 6 kartus, tikrino dokumentus, bagažinę, ir aš pagalvojau: kokia laimė, kad mūsų nesustabdė važiuojant į priekį. Kokioj Latvijoje būtų pamatę Liūto amerikonišką pasą...

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS: Jis dalyvavo Pasaulio lietuvių sporto žaidynėse ir tada laimėjo veteranų trečios vietos medalį. Tai tos slidės turbūt iš ten.

Projektas „Pasaulio Lietuva“

Jei norėtumėte publikuoti straipsnį prašome nekeisti straipsnio pavadinimo, nurodyti informacijos šaltinį, autorių ir projekto pavadinimą.